

ДР ЈАРОСЛАВ КУЖЕЉ, МАЧАЈ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

Татјана Рогановић, Милан Рогановић
Здравствени центар Чачак

Чачак је имао срећну околност да се због свог значаја у војно–стратешком смислу, јер се налазио непосредно иза пограничне зоне према територији под турском окупацијом, још у деветнаестом веку формира као јак и запажен здравствени центар. Пажња која је у санитетском погледу придавана Чачку, потврђује се и чињеницом да је ова варош после Београда, Крагујевца и Пожаревца, међу првима добила болницу.

Када је 1876. године Србија објавила рат Турској, због скромног потенцијала српског војног санитета, који је бројао само 19 лекара, српска влада је била принуђена да затражи санитетску помоћ у стручним кадровима и материјалу од пријатељских земаља. Овај апел је стигао и до чешких патриота на бечком универзитету, међу којима је био и др Јарослав Кужељ.

Рођен 1846. године у Најсоргену у Чешкој, промовисан је 1875. године у свечаној дворани Бечког универзитета у „доктора целокупног лекарства“. Одмах му је понуђено место помоћног лекара у дечјем одељењу бечке градске болнице, на коме је остао непуних пет месеци, јер је са групом чешких медицинских стручњака дошао у Србију.

Као војни лекар, др Кужељ је, потом, упућен у јединицу у Ивањици, која је током 1876. године водила борбе на Јаворском фронту. Неуморан и крајње савестан у вршењу своје лекарске дужности, он је даноноћно пружао несебичну помоћ, не само рањеницима, већ и женама, деци и осталим грађанима.

Поновним уласком Србије у рат против Турске 1877. године, др Кужељ одлази на Источни фронт Србије, у Крушевац. Као руководиоца војне болнице у Крушевцу, испољио је изванредно прегалаштво, одлучност, љубав, благ однос према људима и велике организаторске способности.

Такве његове особине, можда се најбоље могу упознати кроз једну изјаву дату 1878. године Министарству војном. Касније, после свршеног рата, он је копију те изјаве често показивао својим пријатељима и рат-

ним друговима. У ствари, пољска болница у Крушевцу располагала је и резервном опремом – санитарским материјалом, ћебадима и другим. Више здравих официра, који су тада били у Крушевцу, тражило је да им се издају ћебад „на реверс“. То др Кужељ није дозволио. Одбио их је, иако је међу њима било официра са вишим чином од онога који је он имао. Због тога су против њега поднели пријаву Министарству војном, коме је др Кужељ упутио изјашњење, достојанственим, али категоричним тоном. Изјаву је завршио речима: „Са реверсима, господо, ја не могу да покривам моје болеснике и рањенике!“

За време прекида рата 1876. године и привременог рада у Резервној војној болници у Чачку, он је поново међу својим друговима са фронта. У униформи српског официра, др Кужељ велики део времена проводи у кући свештеника Сретена Поповића. Овде, у дому пријатеља, он упознаје његову кћер Милеву, чију је руку убрзо и запросио. Али, да би дошло до склапања брака, др Кужељ је морао да испуни још једну обавезу: прелазак из римокатоличке у православну вероисповест. То је био његов други велики тренутак одлучности у коме је, још једаред своја верска опредељења подредио љубави према новом завичају, провереним пријатељима и својој вереници. За кума је узео Марка Милекића. На тај начин, он се дефинитивно определио за Чачак, као место у коме ће, такође, пет деценија провести као лекар и грађанин, уважаван и поштован од народа читавог дела Србије, од Јавора до Голије, од Студенице и Рашке, до Чачка и Рудника.

Када је његов стриц бискуп сазнао да му је братовљев син напустио римокатоличанство и примио српско поданство, написао је др Кужељу писмо чију садржину није тешко одгонетнути. Писмо је завршио речима да са тим што је урадио „католичка вера није ништа изгубила, али ни православна неће ништа добити...“

Најзад, после свега, др Кужељ је послушао своје ратне другове и пријатеље таста Сретена Поповића и кума са венчања, Марка Милекића и поднео је оставку на службу у српској војсци 11. новембра 1878. године. Молба му је уважена и, месец дана касније, 15. децембра, др Јарослав Кужељ бива изабран и постављен за општинског лекара у Чачку.

Долазак др Кужеља за општинског лекара у Чачку, од првог дана означио је нов квалитет, како у практичној примени новије медицинске науке, тако и у борби за здравствену и општу просвећеност становништва у вароши и у селима читавог округа.

Фреквенција болесника у болници била је веома ниска. У њој је лечена махом сиротиња: придошли надничари, служавке, скитнице, „слуге механске“, радници, калфе. Болница је тада била установа од које су сви бежали. Многи су је карактерисали као „срамотно место“. А, ако би се нека девојка видела у болници, њена будућност би била запечаћена; нису се могле надати просцима. Лечење у болници чешће се сматрало срамотом него потребом.

Лошем здравственом стању Чачана доприносиле су честе епидемије: дифтерије, шарлаха, великих и малих богиња са компликацијама, тифуса, дизентерије, као и лоши услови становања, једнолична и оскудна исхрана, низак ниво просвећености и хигијенских навика највећег дела становништва.

Висока смртност новорођенчади, нарочито до осамдесетих година 19. века у Чачку и околини, била је резултат примитивне неге одојчади и нестручно обављених порођаја.

Млад и амбициозан, уз то веома приступачан, увек спреман за шалу, др Јарослав Кужељ је као општински лекар у Чачку убрзо постао необично цењен. Свој ауторитет у паланачкој средини градио је, не само на тим личним особинама, већ и на примени медицинског знања стеченог преко нових достигнућа и погледа, на тада већ чувеном Бечком универзитету, као и на лекарској етици коју је изнад свега поштовао.

После доласка за начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, 1879. године, др Владан Ђорђевић одмах следеће године повлачи др Кужеља за Београд. Тако је др Кужељ, 1. маја 1880. године био постављен за секретара Санитетског одељења. У ствари, био је већ започет посао на реорганизацији српског грађанског санитета и израда нацрта „Закон о народном санитетском фонду“ и „Закон о чувању здравља у народу и на домаћој стоци“. У изради тих законских нацрта, као члан комисије, активно је учествовао и др Јарослав Кужељ, чија су најсвежија факултетска и практична познавања организације санитета у културној Европи била од несумњиве користи. Истовремено, учешће у изради ових закона било је од посебне користи самом др Кужељу, јер се он, одмах, а и касније, упорно залагао за њихово спровођење. То се, нарочито, односи на „Закон о чувању здравља у народу и на домаћој стоци“, који је, између осталог, регулисао дужности и права окружних физикуса, среских и општинских лекара, бабица, приватну лекарску праксу, а на основу кога су произашла правила о гробљима и сахрањивању, о ограничавању блуда и заштити јавног морала, затим Закон о болницама, апотекама итд.

С обзиром да му се тек родила ћерка Косара, а месец дана касније га задесила и смрт таста Сретена Поповића, свештеника, др Кужељ се нашао у посебно тешкој породичној ситуацији, због које је морао да мисли на повратак из Београда у Чачак. Тако је он, по својој молби, 31. јула 1881. године ту своју жељу и остварио: постављен је за физикуса, односно лекара округа чачанског.

Требало је боље опремити постојећу Окружну болницу и довести нов, млад лекарски кадар који ће углед медицине подићи на виши ниво, а кроз превентиву помоћи сузбијање примитивизма и надрилекарства.

Преузевши, као управник, руковођење и Окружном болницом у Чачку, стручни и организаторски квалитети др Кужеља, људска ширина и ауторитет, постали су значајан фактор за формирање Чачка као јаког и

утицајног здравственог центра за читав део југозападне Србије. Томе је допринело и окупљање десетине нових дипломираних лекара, који су до почетка 20. века прошли кроз Чачак. Сви су они, на одређени начин, дали свој допринос подизању народног здравља.

Изузетан напор и ангажовање, др Кужељ је испољио на стварању болничког центра у Чачку и то на принципима његове личне и сталне обавештености о достигнућима медицине у области лечења и превентивних акција, што му је била особина до задњих дана његовог живота и рада. Он, међутим, није запостављао идеју о успостављању мреже и подизању болничких пунктова и у среским местима: Краљеву, Рашкој, Ивањици, Гучи.

Упркос бурним тренуцима који су пратили његов живот, и изванредној ангажованости на руководећем месту окружног физикуса и управника болнице, др Кужељ је био неуморан и у практичним лекарским пословима. Он је брижљиво и савесно пратио појаве заразних болести, знајући да у прави час интервенише, било на лицу места, или популарно писаним „поукама“, са којима су општинске управе морале да упознају народ.

Први је међу лекарима у унутрашњости, набавио микроскоп и, служећи се њиме обављао прегледе пијаћих вода у округу, указујући на штетност по здравље појединих загађених извора. На њему је вршио и претраге препарата на гонореју, које је узимао од блудница. Већ 1881. године водио је списак чачанских проститутки које су радиле код појединих механција или у јавним кућама и евидентирао резултате прегледа. Механције су морале улагати одређен износ у такозвану „блудничку касу“, а блудницама су издаване „књиге“ (данас бисмо рекли радне књижице). Иначе, др Кужељ се, као лекар и грађанин, упорно борио против проституције, указујући на узроке и последице тог зла.

Поборник хигијене, личне, у кући, или на јавном месту, др Кужељ је осуђивао неуредност становништва. Када је обављао пелцовања против великих богиња по селима, домаћице су знале да им др Кужељ може „завирити у кућу“. Због тога су, пре него што би он стигао на свом коњу са бисагама, и пратиоцем, по кућама обављане праве акције чишћења и дотеривања. Кад би нашао неуредне мајке или децу, он је увек говорио: „Ако немате новаца за сапун, у кући имате пепела па се можете како треба очистити и опрати!“

У својој лекарској пракси, Др Кужељ је нарочито у селима уживао неподељене симпатије и поштовање. Тај моменат има велики значај, с обзиром на социјално-економске тешкоће које су притискале сеоско становништво, као и на низак ниво просвећености. Такав углед стекао је спремношћу да човеку са села увек притекне у помоћ хуманим односом, добром лекарском речју и саветом, не осврћући се на личну материјалну добит. Познавао је на хиљаде људи и жена из целог округа. Његова меморија, у том смислу, била је чудесна. Довољно је било да неко само једном

дође др Кужељу на преглед и он ће га по имену ословити када се други пут појави у ординацији, макар и после пола године. Таквим својим односом он је створио поверење сеоског становништва у лекара и медицинску науку, што је представљало драгоцену корист и олакшицу на пољу здравствене просвећености.

Мало је познато да је др Јарослав Кужељ, упркос веома обимном ангажовању на свакодневним практичним пословима лекара, окружног санитетског руководиоца, управника болнице, народног учитеља и просветитеља, налазио времена да своја богата искуства и запажања стави на папир и публикује. То нису нека велика стручна дела, већ радови међу којима има и таквих који се и данас сврставају у примере методичности обраде и аргументованих доказа.

Поред овога, др Кужељ је, путем расписа као окружни физикус, увек деловао у првом моменту наговештаја или зачињања епидемичних заразних болести. То је чинио расписима, или у облику поука, писаних што је више могуће обичним језиком, разумљивим и за најпростијег човека. Те поуке су читане у општинама, на зборовима. Те „поуке“ биле су концентрисане највише на превенцију, а потом на куративу коју, такође, није никако запостављао.

У спровођењу прописаних мера из „поука“, др Кужељ је био врло строг, нарочито према мајкама кад су у питању била деца. Уз његову познату узречицу „ћоеће божји“, он је био у стању да излије бујицу грдњи ако, приликом посете болеснику, није нашао да је све примењено према упутству.

Своја богата искуства и запажања до којих је као лекар долазио, др Кужељ је умео да саопшти на најједноставнији начин обичним људима, али да то исто тако стручно пише и публикује ради коришћења од стране осталих медицинских стручњака. Истовремено, уочљива је и његова способност комплексног деловања у више праваца истовремено и са једним одређеним циљем.

Нема сумње да је све те околности имао у виду др Јарослав Кужељ, јер је обилазећи и најзабаченија села у тадашњем чачанском округу, а живећи у вароши која је имала тек пет–шест калдрмисаних сокака и још много каљуга и баруштина између центра и „Моравишта“, осетио сву тежину народне заосталости и непросвећености. То што је видео и осетио, каналисало је другу страну његове делатности без које, у то је био уверен, није било могуће постићи ни виши ниво здравља становништва.

У самом Чачку он је испољио свестрану друштвену активност. Није волео кафану ни кафански живот, већ иницијативу кроз контакт са људима. Није заборављао да се упорно бори и доказује корисност купања током лета у Западној Морави, а подизањем каменог зида ради заштите свог имања од поплава, личним примером је показао да се и цела варош може заштитити од водене стихије.

Путујући и обилазећи села по округу, др Кужељ је увиђао како тешко продире цивилизација, почев од обраде њива, па до исхране ста-

новништва и стицања основних појмова о хигијени и чувању здравља. У селима се поред ралице није знало за (метални) плуг тако да је Др Кужељ наручивао плугове из иностранства и показивао народу како њима треба орати. Када би се у народу рашчуло да доктор долази људи су га чекали на раскрсницама, а он је у платненим кесама носио разна семена која је набављао чак из Ерфурта, а поред бисага је имао саднице нових сорти крушака, јабука, или брескви. Касније је од Пољопривредног друштва набављао и давао домаћицама пакетиће свилених буба и поучавао их како да их гаје да дођу до свилоног концца.

Био је присталица сталног кретања и вечерњих шетњи, а противник кафана и алкохола.

Свој лични манир образованог и културног човека заступао је и у сопственој кући. Био је изузетно педантан и тачан, и никад, кад му неко дође у посету, није хтео да га дочека без кравате, уредне кошуље, увек у кућном огртачу.

Веома крепак, средњег раста, увек спреман, када је прилика, на духовите опаске и шале, са бистрим плавим очима које су зрачиле топлином и интелектуалном снагом испод наочара, смеђ и проћелав, др Кужељ је изванредно добро схватио да у средини која је економски, културно, здравствено, просветно, и сваколико почела да се буди, лични пример има велики утицај.

Током свог службовања, др Кужељ је, без сваке сумње, годишње проводио два до три месеца на коњу, залазећи у беспутне крајеве и села, ноћу и дању, по снегу или киши. Све је то, ипак, имало одраза на његово здравствено стање. Ноге су, како је говорио, почеле да га издају и боле. Међутим, кад год је требало, не осврћући се на то, и даље је као лекар одлазио на позиве. За време балканских и Првог светског рата, др Кужеља, као резервног пуковника, налазимо у војној болници. Са својих скоро 70 година, др Кужељ учествује и у овим ратовима, руководи војном болницом у Крагујевцу и не повлачи се пред окупатором већ долази у свој Чачак.

Поводом педесетогодишњице рада, одликован је орденом Светог Саве II реда и тим поводом су му Чачани приредили банкет. У знак захвалности и признања за сав његов труд, уручен му је златан часовник са угравираном успоменом на тај дан. Том приликом му је саопштена и одлука Суда општине чачанске да је проглашен почасим грађанином Чачка и да ће једна улица носити његово име. Стари др Кужељ, кога су довели на банкет, беше ганут, али је са сузама у очима, ипак, успео да прослови и нешто духовито: „Слажем се, господо и госпође, да улица носи моје име, али, остављам вам у аманет да у тој улици никад не буде кафана!“ Као лекар и просветитељ желео је и овом приликом да остане доследан принципима за које се деценијама залагао против зâла која су наносила штету народу.

Чачак је напустио 1927. године и са супругом Милевом отишао у Загреб. Ту је после годину дана умро и сахрањен је на православној парцели гробља у Мирогоју.

Литература

1. Станојевић В. Историја српског војног санитета, Војно-издавачки и новински центар, Београд, 1992. год.
2. Мојсиловић М. Маринковић М. Здравство чачанског краја, Чачански глас, Чачак, 1979. год.
3. Мојсиловић М. Др Јарослав Кужељ, Народни музеј, Чачак, 1971.
4. Група аутора: Војна енциклопедија, Редакција војне енциклопедије, Београд, 1972.
5. Филиповић С. Народни лекар округа чачанског, Чачански глас бр342/1953. год.